

Project P204641

ir. Leander van Berkel

BSc. Martijn Rengers

BSc. Ivar van Golstein Brouwers

oktober 2021

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	4
1.1	inleiding	4
2.	Historische groei van Wijchen	5
2.1	verleden als agrarisch dorp	5
2.2	verleden als fabrieksdorp	6
2.3	verleden als naoorlogs dorp	6
3.	Beschermd dorpsgezicht	7
3.1	toelichting	7
3.2	ontstaansgeschiedenis	7
3.3	beschermd dorpsgezicht	7
3.4	begrenzing beschermd dorpsgezicht	8
4.	Historische groei dorpsgezicht	9
4.1	kadastrale minuut van 1832	9
4.2	19e eeuw	9
4.3	20e eeuw	10
5.	Conclusie historische groei	11
5.1	nadere typering te beschermen waarden	11
5.2	relatie beschermde waarden met Spoorstraat Herenstraat	11
5.3	historische routes	12
5.4	kasteel	12
5.5	betekenis driehoekig terrein	13
6.	Stedenbouwkundige opzet van de omgeving	14
6.1	ruimtelijke structuren	14
6.2	centrum	15
6.3	kasteel	16
7.	Architectonische waarden in relatie tot bebouwde omgeving	17
7.1	bebouwing centrum	17
7.2	bebouwing Spoorstraat Baron D'Osystraat	17
7.3	straatbeeld Herenstraat	18
7.4	bebouwing dorpsgezicht	18
8.	Conclusie	19
8.1	algemeen	19
8.2	waardering van stedenbouwkundige inpassing	19
9.	Advisering	20
9.1	advisering	20
9.2	conclusie	20
10.	Bronnen	21

1. Inleiding

1.1 inleiding

Ter plaatsen van het kruispunt Spoorstraat, Herenstraat binnen de dorpskern van Wijchen bestaat het voornemen om een gedeelte van het bestaand stedelijk weefsel te herbestemmen. De locatie betreft meerdere percelen binnen het bestemmingsplan Centrum Wijchen 2013 waarvan de dubbelwoning Spoortstraat 57/Herenstraat 42 tevens valt onder het Gemeentelijk beschermd dorpsgezicht Wijchen 2013.

Pouderoyen Tonnaer heeft van het Kabinet Wijchen B.V. de opdracht gekregen om cultuurhistorisch onderzoek te verrichten. Hierbij wordt voor de locatie gekeken naar historische geografie (de ontwikkeling van Wijchen), historische stedenbouwkunde en archeologie, en welke relaties bestaan met de directe omgeving.

Het cultuurhistorisch onderzoek is opgesteld volgens de richtlijnen van het Cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van de ruimtelijke ordening van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Figuur 1 Locatie vanaf maaiveld Spoorstraat

Figuur 2 Betreffende dubbelwoning

Figuur 3 Luchtfoto Wijchen, met het beschermd dorpsgezicht en het plangebied in de blauwe cirkel.

2. Historische groei van Wijchen

2.1 verleden als agrarisch dorp

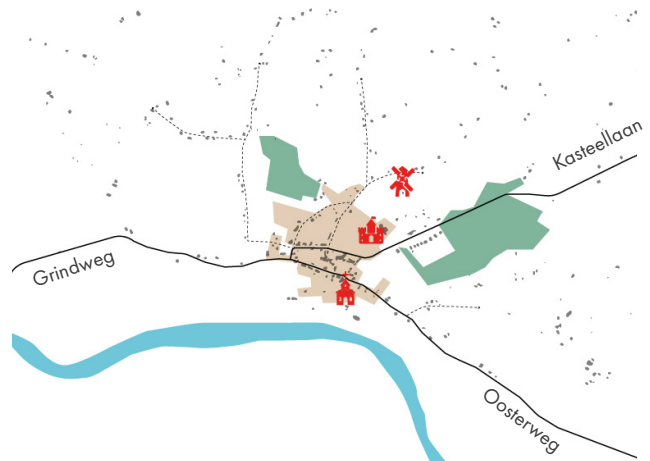
De eerste tekenen van leven in de directe omgeving van Wijchen zijn te vinden in de Kleine Elst. De kleine Elst is een afwateringsgeul die waarschijnlijk afkomstig is uit de prehistorie, waardoor het een van de oudste voorbeelden is van watermanagement in Nederland. De Kleine Elst is tegenwoordig niet meer in het oppervlak van Wijchen terug te vinden, maar de geul is nog steeds ondergronds actief en eindigt in de grachten van het kasteel van Wijchen. De ligging van de Kleine Elst is gedeeltelijk terug te zien in historische kaarten, waaronder de HISGIS kaart Gelderland 1832. Het bewonen van de gronden van Wijchen is begonnen als een klein agrarisch dorp in de Steentijd, terug te zien uit archeologische vondsten. De ligging langs het Wijchens Meer en de hogere ligging zal hier een rol in hebben gespeeld. Latere vondsten van binnen de gemeente dateren uit de tijd van de Romeinen, waar veel graven met voorwerpen zoals glas, metaal en keramiek gevonden zijn. De vondst van deze waardevolle voorwerpen betekent de vroegere aanwezigheid van rijke bewoners in een aanzienlijke nederzetting. Wijchen heeft tijdens de Romeinse Tijd bestaan uit verschillende boerderijen met daken van stro, gebouwd door oorspronkelijke bewoners. Rijke Romeinen hebben zich tussen de boerderijen

gevestigd en bouwden luxe villa's, ook is er een kleine Romeinse haven geweest. Na de Romeinse aanwezigheid in Nederland is de grond in en rondom Wijchen grotendeels onbewoond geworden, op kleine boerderijen na zijn er weinig sporen terug te vinden en is het aannemelijk dat grote delen weer natuurlijk bebost zijn geraakt. Rond de vroege Middeleeuwen zal langs het Wijchense Meer een nieuwe nederzetting zijn ontstaan rond een kerk, samen met een markt en een later kasteel ontstond een marktdorp gelegen aan het meer en agrarische gronden. De eerste schriftelijke benoeming van de kerk van Wijchen komt indirect uit 1242 door de bisschop van Keulen. Enkele eeuwen later is het kasteel van Wijchen gebouwd en is Wijchen zich als marktdorp verder ontwikkeld.

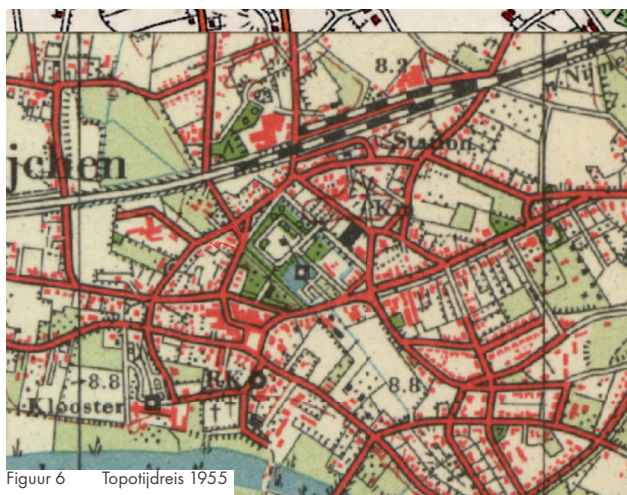
Op de historische kaart van 1875 is te zien hoe de dorpskern Wijchen is gegroeid langs 2 hoofdwegen met lintbebouwing binnen een agrarisch landschap. De linten zijn gelegen van oost naar west parallel aan het Wijchense Meer welke een belangrijke rol heeft gespeeld in de geschiedenis van Wijchen. Daar waar de twee hoofdwegen elkaar ontmoeten is het centrum van Wijchen gelegen, met aan de noordoostkant een landschappelijke omgeving met het kasteel. Het Sterrebos en de kasteeltuin zijn hier duidelijk te zien.

Figuur 4 Topotijdreis 1875

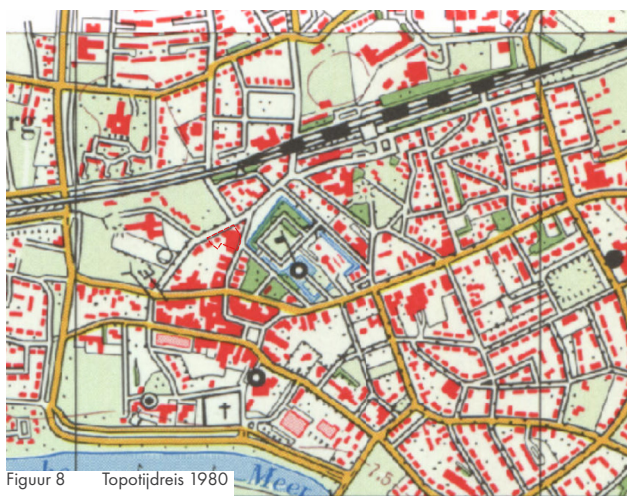
Figuur 5 1875: agrarisch dorp langs twee hoofdwegen

Figuur 6 Topotijdreis 1955

2.2 verleden als fabrieksdorp

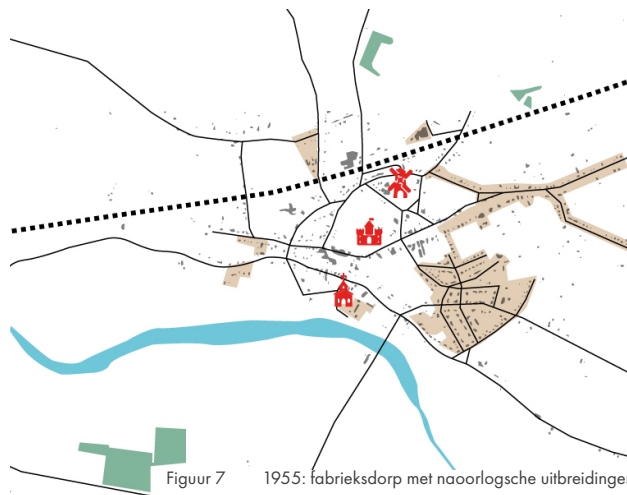
Tot aan de 2e Wereldoorlog is Wijchen veranderd in een dorp met vele fabrikantenfamilies voor de fabrieken van auto's en vrachtauto's. Na de 2e Wereldoorlog is Wijchen net zoals grote delen van Nederland begonnen aan een sterke groei. Dit is te zien in de kaart van 1955, waarin de eerste grotere dorps ontwikkelingen terug te vinden zijn. Waar de meeste ontwikkeling had plaatsgevonden langs de hoofdwegen met lintbebouwing is nu de meeste ontwikkeling te zien van oost naar west tussen het spoor en het Wijchense Meer. Het kasteel is steeds centraler komen te liggen

Figuur 8 Topotijdreis 1980

2.3 verleden als naoorlogs dorp

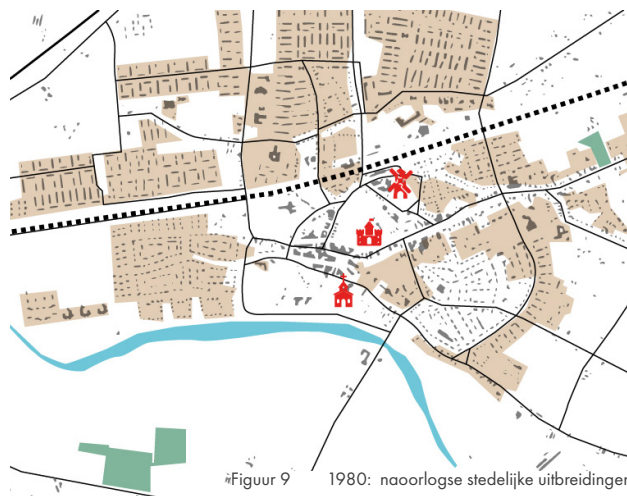
Na 1970 is Wijchen verder ontwikkeld aan de noordkant van het spoor, met nieuwbouwwijken als Kraaijenberg, Heilige Stoel en Homberg, later Achterlo en Wijchen Noordoost. Doordat het Wijchense Meer hier nog de zuidelijke grens vormde voor Wijchen is het dorpscentrum decentraal aan de Markt komen te liggen. Het treinstation en het Kasteel van Wijchen zijn meer centraler komen te liggen. Tussen 1980 en 1990 heeft Wijchen de stap over het meer gemaakt met de ontwikkeling van Hoogmeer en de komst van de huidige Zuiderdreef, welke het meer in twee delen heeft gesplitst. Door de verdere ontwikkeling en uitbreiding die aan de zuidkant

Figuur 7

1955: fabrieksdorp met naoorlogsche uitbreidingen

binnen de dorpsgrenzen. Ter hoogte van de noordelijke entree van het dorpscentrum heeft in de oude kaarten altijd een kruispunt gelegen van de Spoorstraat en Herenstraat, de Spoorstraat is hierbij de belangrijkste route geweest terwijl de Herenstraat functioneerde als achterstraat. Waar beide straten samenkomen is door de ligging aan het kasteelterrein een driehoekig gebied overgebleven met bebouwing. De locatie heeft altijd een contrast gekend van de dorps route naar de Markt met het natuurlijke park van het kasteel.

Figuur 9

1980: naoorlogse stedelijke uitbreidingen

hebben plaatsgevonden is in deze periode het dorpscentrum weer centraler komen te liggen binnen Wijchen. Rond 2000 is Wijchen gaan verdichten binnen de huidige grenzen, onder meer door de komst van het winkelcentrum Marktpromenade naast de Markt. Aan de dorpsgrenzen hebben nog enkele wijkuitbreidingen plaatsgevonden en tegenwoordig liggen nog verdere uitbreidingsmogelijkheden op tafel.

3. Beschermd dorpsgezicht

3.1 toelichting

De gemeente Wijchen heeft in het document Toelichting Beschermd Dorpsgezicht Wijchen Kasteel – Kasteellaan – Molen e.o. uit december 2009 een aanwijzing gegeven voor de betekenis en het in dienst treden van het beschermd dorpsgezicht. In het document staat beschreven wat de belangrijkste ruimtelijke dragers zijn voor de historische dorpskern gelegen naast, in en nabij het centrum van Wijchen. De toelichting vormt samen met het Bestemmingsplan Centrum Wijchen 2013 en de vrijwaringszone van de molenbiotoop belangrijke waarden voor ontwikkeling binnen een beschermde dorpsomgeving.

3.2 ontstaansgeschiedenis

De toelichting geeft in hoofdstuk 2 “Ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis” een beeld van de historie van Wijchen waarbij met name de drie belangrijkste structuren, te weten: het Kasteel, de Kasteellaan en de Molen uitvoerig worden beschreven. Er wordt begonnen met een algemene beschrijving vanaf de prehistorie waarvan diverse opgravingen in de omgeving belangrijke vondsten hebben opgeleverd. De hogere ligging op drooggelegen rivierduinen vormde een uitstekende vestigingslocatie waarbij gebruik kon worden gemaakt van de nabij gelegen rivieren en vruchtbare gronden. De bewoning op de rivierduinen heeft zich tijdens de Romeinse tijd gehandhaafd, waarna rond het jaar 300 grote delen van de bevolking zijn weggetrokken. De beschrijving van de geschiedenis gaat verder vanaf de Middeleeuwen aan de hand van historische geschriften waaruit blijkt dat Wijchen is gegroeid als marktdorp met een duidelijk verzorgd centrum nabij het Wijchense Meer. Hierna wordt de recentere geschiedenis besproken, waarbij wordt ingezoomd op het kasteel, de Kasteellaan en de molenbelt.

Het kasteel wordt voor het eerst beschreven in schriftelijke bronnen uit 1392 als eigendom van het geslacht van Galen, er wordt gesproken over de diverse generaties en eigenaren die in de eerstvolgende eeuwen het kasteel hebben bewoond, zonder te spreken over de verschijningsvorm of betekenis binnen Wijchen.

De molen is gebouwd in 1799 op het hoogst gelegen stuk heidegrond door Joan Carel Osy, in de gronden van de molenbelt zijn vondsten gedaan die doen blijken dat er op de locatie voorheen ook al bewoning heeft plaatsgevonden vanaf de jonge steentijd. In enkele beelden en een schets van de kadastrale minuut uit 1832 wordt weergegeven hoe de molen in haar omgeving gelegen was.

Opvallend is dat zowel bij de molen als het kasteel in de directe omgeving nog weinig andere bebouwing is terug vinden, zowel op de molenbelt als ernaast gelegen was er veel ruimte opengebleven. Pas vanaf de 20e eeuw is hier verandering in gekomen.

De Kasteellaan wordt beschreven als straat die al voor lange tijd bestaat met aan beide zijden laanbeplanting. Het brede profiel biedt een directe verbinding vanuit het oosten bij de boerderijen “de Uilenboom” en “de Kleine Uilenboom” naar het kasteel of de markt. De huidige benaming als Kasteellaan duidt erop dat deze route eindigde bij het kasteel, echter de oorspronkelijk naam Zandstraat zorgt voor onduidelijkheid hierover. Wat terugkomt is dat de beide besproken boerderijen samen met de molen, het kasteel en enkele landerijen in het bezit zijn geweest van de familie Osy.

3.3 beschermd dorpsgezicht

In hoofddruk 3 “huidige ruimtelijke karakteristiek” worden de drie gebieden van het kasteel, de Kasteellaan en de molen beschreven als de drie meest krachtige ruimtelijke structuren binnen het dorpsgezicht. Er volgt een algemene beschrijving van de opzet en aanwezige structuren in de bestaande situatie (van 2009) waarbij de meest opvallende elementen aan bod komen. Er wordt niet ingegaan op onderlinge relaties en er wordt geen waardeoordeel gegeven binnen het dorpsgezicht waardoor de beschrijving overkomt als een lijst met objecten en elementen. In de toelichting van de Kasteellaan valt op dat er wordt gesproken over een duidelijk contrast tussen de noord- en zuidkant van de Kasteellaan. De zuidkant bestaat uit enkele monumentale panden met veelal agrarische achtergrond, waarbij een duidelijke samenhang te vinden is samen met de verdere villa’s en overige bebouwing. De noordkant is echter veel gevarieerder door diversiteit in bouwjaar, vormgeving, uitstraling en relatie met de omgeving. In hoofdstuk 4 “nadere typering te beschermen waarden” worden de ruimtelijke waardevolle elementen opgesomd binnen de drie deelgebieden van het dorpsgezicht. Er wordt hier tevens ook gesproken over een 4e deelgebied bestaande uit de Baron D’Osystraat, Spoorstraat en Teermortelweg waar verschillende gebouwen worden omschreven en waardevol worden bevonden. Belangrijk is dat de stedenbouwkundige samenhang van de gebouwen hier sterker vertegenwoordigd is, door het vormen van een krachtig straatbeeld ondanks de diversiteit in de gebouwen die met name aan de noordkant plaatsvindt.

3.4 begrenzing beschermd dorpsgezicht

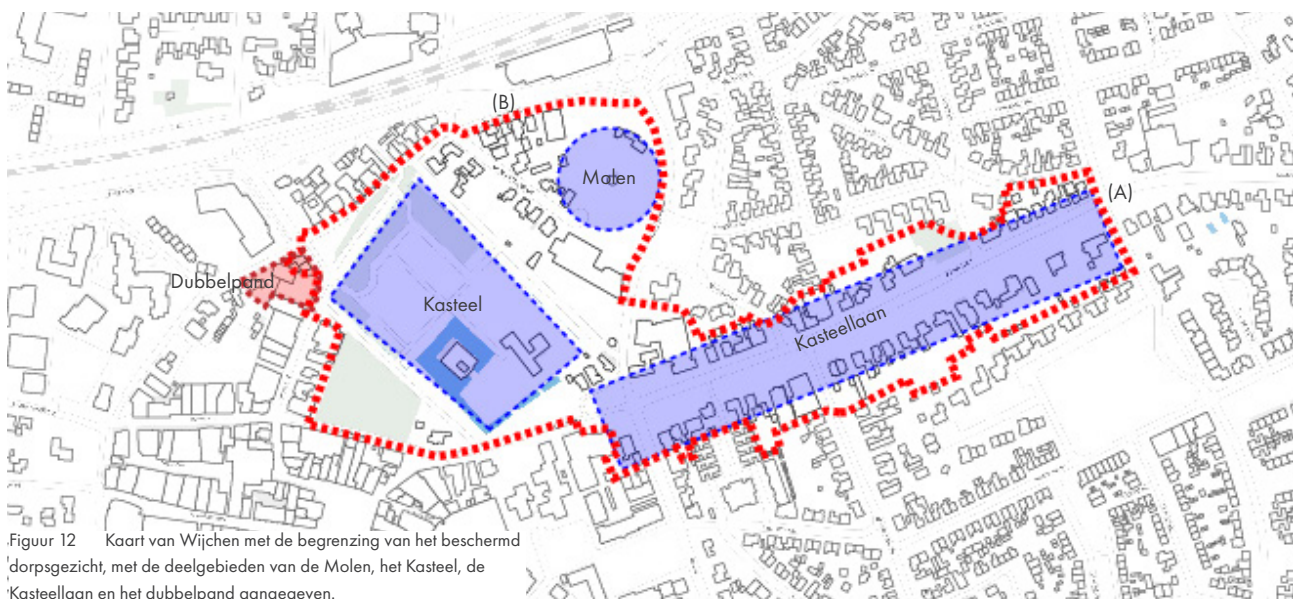
De toelichting geeft in hoofdstuk 5 aan dat de begrenzing van het beschermd dorpsgezicht zo is gekozen zodat hiermee de beschreven waarden zo goed mogelijk geborgd kunnen worden. Hierbinnen vallen het gehele kasteelterrein, het resterende deel van het voormalige Sterrebos, de molen met molenbelt en de Kasteellaan tot aan de Ringlaan (A). Vervolgens wordt ingegaan op de gekozen grens en waarom bepaalde structuren of objecten wel of niet onderdeel uitmaken van het gebied. Bij de Kasteellaan valt de grens zo veel mogelijk samen met de perceelgrenzen van de bebouwing door de achterkanten te volgen. Bij de rand van het dorpscentrum van Wijchen houdt de grens van het dorpsgezicht op en volgt het de perceellijn van het kasteelterrein en voormalige Sterrebos. Hoewel dit dorpscentrum rondom het marktplein historisch gezien een zeer waardevolle betekenis heeft voor Wijchen valt het niet onder het dorpsgezicht. Ten noorden van de Kasteellaan volgt de grens vervolgens de perceelgrens van de molenbelt naar de Teersmortelweg (B). Het gemeentehuis en de brandweerkazerne vallen hierbij binnen de begrenzing, waarbij deze gebouwen qua functie en bouwstijl afwijken van het algemene beeld binnen het dorpsgezicht. Bij de noordzijde van het kasteelterrein valt op dat de Spoorstraat is meegenomen in het dorpsgezicht, terwijl de gebouwen Spoorstraat 61 t/m 87 buiten de begrenzing vallen, dit is beargumenteerd doordat de bebouwing een gemiddeld geringe architectonische waarde heeft. Voor het gehele straatbeeld is dit argument te begrijpen, maar individueel zou het aannemelijk zijn dat bijvoorbeeld Spoorstraat 61a, zowel qua uiterlijk als stedenbouwkundige functie overeenkomend met Spoorstraat 57 Herenstraat 42, ook onderdeel uitmaakt van het dorpsgezicht.

Figuur 10 overgebleven deel Sterrebos vanaf de Sterrebosweg

Figuur 11 Oud straatbeeld Markt circa 1960
bron: oudwijchen

Figuur 12 Kaart van Wijchen met de begrenzing van het beschermd dorpsgezicht, met de deelgebieden van de Molen, het Kasteel, de Kasteellaan en het dubbelpand aangegeven.

4. Historische groei beschermd dorpsgezicht

4.1 kadastrale minuut van 1832

De kadastrale minuut van 1832 is een van de eerste kaarten die een beeld geven van Wijchen begin 19e eeuw. Het kasteel en de molen zijn zichtbaar ingetekend met de omgeving in percelen waarbij veel onbebouwde gronden opvallen. Het Sterrebos is als groot driehoekig terrein te zien tussen de kasteeltuin en de wegen Spoorstraat (A) en Sterrebosweg (B). Villa Sterrebos en verdere bebouwing aan de oostkant van de Spoorstraat ontbreken. In de omgeving van de molen zijn enkele losstaande boerderijen te vinden, de Baron D'Osystraat (C) al wel aanwezig is zonder bebouwing. De Kasteellaan heette nog de Zandstraat en is breed ingetekend met enkele percelen en bebouwing zichtbaar. Op de huidige kruising van de Kasteellaan met de Bronckhorstlaan is een driehoekig open terrein aanwezig, dit heeft gefunctioneerd als entree van Wijchen en locatie van een paardenmarkt.

Het gehele driehoekige terrein bij de kruising Spoorstraat Herenstraat was onbebouwd en deels beplant met hakhout en bomen als afsluiting van de Kasteeltuin. Aan de Spoorstraat waren een vijftal gebouwen aanwezig, waarvan een enkelvoudig pand op de locatie van de huidige dubbelwoning. Het kruispunt zal voor de noordelijke boerderijen een mogelijke entree van Wijchen zijn geweest op de route naar de Markt en kerk.

4.2 19e eeuw

In de 19e eeuw is de situatie in Wijchen veelal hetzelfde gebleven. Het dorpsgezicht kenmerkt zich door de enkele karakteristieke panden in een ruime opzet. In de historische kaart van 1875 is een opvallende wegenstructuur zichtbaar ten oosten van het kasteel waarbij landwegen vrij rond de aanwezige boerderijen en houtloodsen zijn aangelegd. Ook bij het driehoekige terrein bij de Spoorstraat zijn enkele wegen te zien, dit zullen waarschijnlijk kleine wandelpaden zijn geweest naast de oorspronkelijke hoofdroutes.

Figuur 13 HISGIS kaart kadastrale minuut 1832

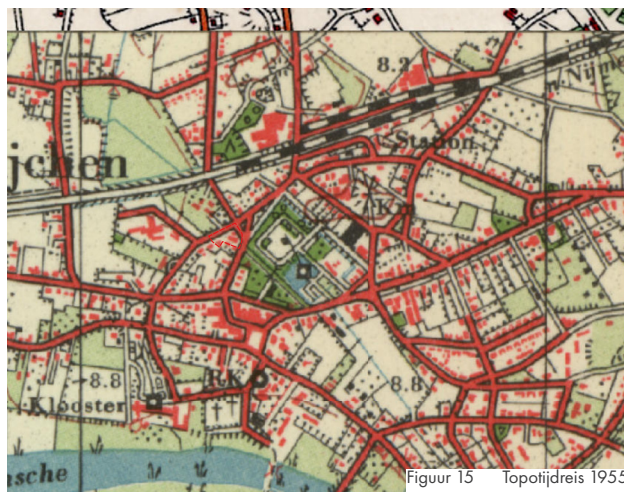

Figuur 14 Topotijdreis 1875

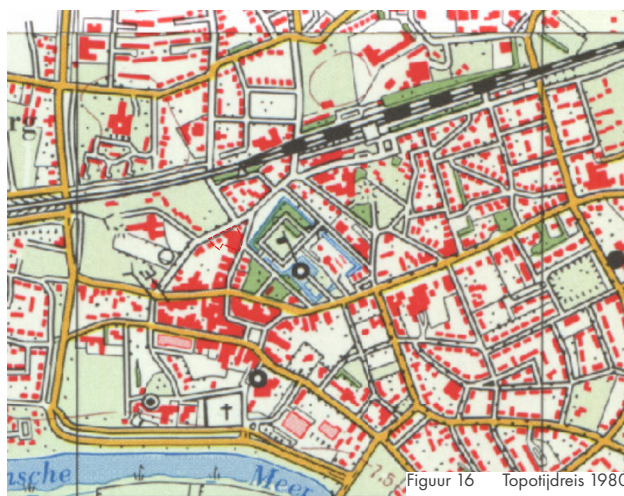
4.3 20e eeuw

In de 20e eeuw vindt voor het eerst verdichting plaats binnen het dorpsgezicht, gebouwen komen dichterbij de molen en het kasteel te liggen en de agrarische functie verdwijnt gedeeltelijk uit de kern. De Kasteellaan groeit uit tot een soort villawijk op grotere kavels, rondom de molen aan de Spoorstraat en de Baron D'Osystraat komen arbeiderswoningen te liggen. Aan het einde van de 19e eeuw is hier op de hoek van de Teersmortelweg een kleine boterfabriek gekomen waarmee een ontwikkeling op deze locatie is gestart. Naderhand zijn aan de Baron D'Osystraat vrijstaande woningen bijgebouwd.

De robuuste bosrand die in de 18e en 19e eeuw het gehele kasteelterrein heeft afgesloten is in de 20e eeuw deels ingekort ten behoeve van woningbouw. Het Sterrebos is in oppervlakte afgenomen door ontwikkelingen aan de Spoorstraat en ook de oostwestkant bij de Kasteellaan heeft plaatsgemaakt voor veen viertal vrijstaande woningen. Dit is de trend geworden binnen de dorpskern, waar een duidelijke verdichting binnen het oorspronkelijk agrarische karakter heeft plaatsgevonden.

Figuur 15 Topotijdreis 1955

Figuur 16 Topotijdreis 1980

Figuur 17 Kasteelterrein nabij voormalige Sterrebos

Figuur 18 Spoorstraat winkelgebied

5. Conclusie historische groei

5.1 nadere typering te beschermen waarden

In hoofdstuk 4 van de toelichting beschermd dorpsgezicht wordt een overzicht gemaakt van de belangrijkste dragers van de historische identiteit van het dorp Wijchen. Deze zijn terug te vinden in figuur 19.

- 1- kasteel
- 2- bouwhuis koetshuis
- 3- grachten kasteelterrein
- 4- bomenlanen en beplante groenpercelen kasteelterrein
- 5- resterende deel Sterrebos
- 6- villa Sterrebosch
- 7- molen
- 8- situering molen op molenbelt
- 9- vrije zicht op de molen
- 10- bebouwingsbeeld Baron D'Osystraat
- 11- voormalige boterfabriek op hoek van Baron D'Osystraat met Teersmortelweg
- 12- pand Spoorstraat 57 Herenstraat 42 als visuele afsluiting
- 13- rechtlijnige beloop Kasteellaan
- 14- brede, asymmetrische profiel met laanbeplanting Kasteellaan
- 15- bebouwingsbeeld Kasteellaan

5.2 relatie met Spoorstraat 57 Herenstraat 42

De beschermde waarden zichtbaar in figuur 24 zijn vooral aanwezig aan de oostkant van het kasteel, waar rondom het kasteel en de molen de waarden voornamelijk bestaan uit visuele elementen en openbare ruimte. De bebouwing met beschermde waarde aan de Baron D'Osystraat en Kasteellaan heeft een relatie met elkaar, niet alleen doordat het tussen de 17e en 19e eeuw eigendom is geweest van de familie Osy. Deze relatie is duidelijk terug te zien in de 4 vrijstaande panden Baron D'Osystraat 14 en 21-27 en Kasteellaan 17 en 19 waar bouwstijl en gevelementen zeer veel overeenkomsten vertonen. Een aantal historische panden binnen de dorpskern hebben een oorspronkelijk agrarische functie als oude boerderij of opslag of schuur. Hierbij is de agrarische functie verdwenen maar tonen de gebouwen wel een link naar het verleden van Wijchen.

Kijken we naar het pand Spoorstraat 57 Herenstraat 42 dan ontbreekt een relatie met de bebouwing binnen het dorpsgezicht. Niet alleen vormt het kasteelterrein een visuele en functionele afzondering, ook qua typologie en bouwvorm zijn overeenkomsten zeldzaam. De bebouwing heeft aldus geen historische waarde als onderdeel van een grotere stedenbouwkundige structuur en staat op zichzelf.

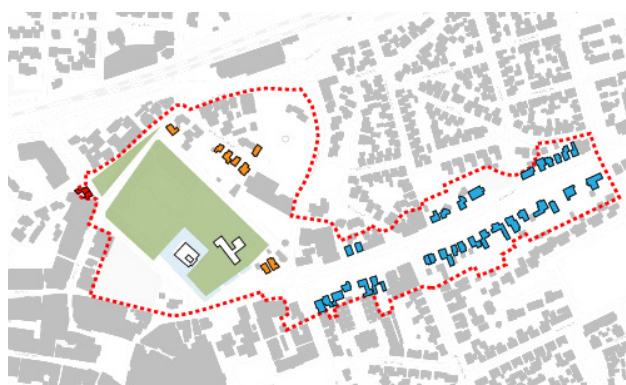
Figuur 19 Beschermde waarden binnen dorpsgezicht

Figuur 20 Kasteellaan 17

Figuur 21 Baron D'Osystraat 14

Figuur 22 Onderlinge relatie bebouwing binnen het beschermd dorpsgezicht, met in oranje samenhang door sterk overeenkomende bouwstijl met een historische achtergrond van de familie Osy. In blauw de samenhang van vrijstaande panden op ruime kavels langs de Kasteellaan. Het dubbelpand staat op zichzelf.

5.3 historische routes

In de oude kaarten van Wijchen is te zien dat tijdens de groei van Wijchen het belangrijkste wegennetwerk veelal hetzelfde is gebleven. In de eerste kaarten van begin 19e eeuw zijn twee hoofdroutes zichtbaar op de huidige Kasteellaan-Oude Klapstraat en Oosterweg-Grindweg. Ook zijn de Spoorstraat en Herenstraat in alle kaarten zichtbaar als de belangrijkste route naar het noorden. Door de tijd heen zijn er aanpassingen gedaan voor met name de capaciteit en modern gebruik. Ook is door het aanleggen van de Hogeweg de westelijke verbinding onderbroken en is de verbindende functie van de Grindweg en het verlengde van de Oude Klapstraat verplaatst naar de autowegen.

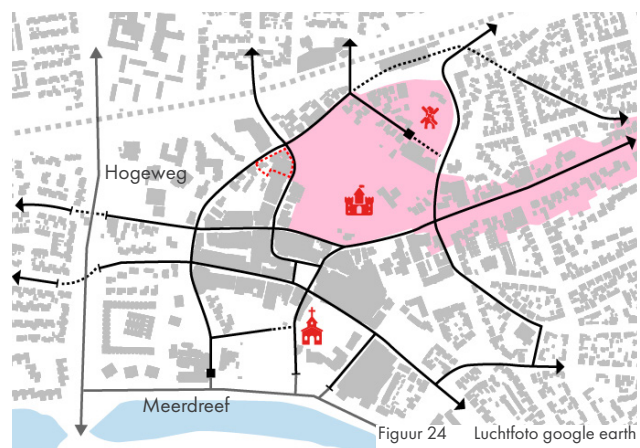
De kruising van de Spoorstraat en Herenstraat is historisch gezien altijd een belangrijk punt geweest, tegenwoordig is deze functie nog steeds in stand, voornamelijk voor voet- en fietsverkeer naar het noorden van het centrum.

5.4 kasteel

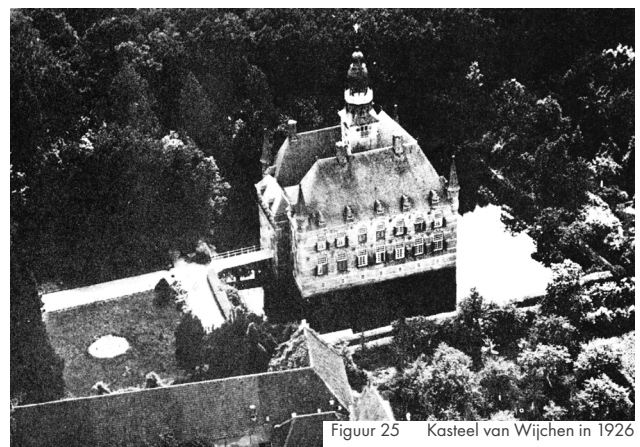
Het kasteel van Wijchen en de kasteeltuin zijn door de jaren heen veelal hetzelfde gebleven. Een brand aan het begin van de 20e eeuw heeft ervoor gezorgd dat het kasteel gedeeltelijk opnieuw moest worden opgebouwd waarbij het nieuwe gebouw in details afwijkt van het oorspronkelijke pand. Verder is het gebouw gerestaureerd en heeft er een functiewijziging plaatsgevonden waardoor er in het heden een museum te vinden is. De kasteeltuin is in oude kaarten duidelijk zichtbaar als een rechthoekig terrein omringd door bebossing, dit is altijd zo gebleven en enkel de invulling van de tuin met wandelpaden en beplanting heeft meerdere aanpassingen ondergaan. In de recente geschiedenis heeft de kasteeltuin een meer openbare functie gekregen met twee nieuwe toegangswegen waarvan één met een brug over de gracht ter plaatse van de Spoorstraat en Herenstraat..

Figuur 23 Topotijdreis 1875

Figuur 24 Luchtfoto google earth

Figuur 25 Kasteel van Wijchen in 1926
bron: Schulte, 1982

5.5 betekenis driehoekig terrein

Aan de noordkant van de nieuwe brug komt men uit bij het kruispunt Herenstraat Spoorstraat, in het verlengde van de kasteeltuin ligt aan de overkant van de gracht een driehoekig plein dat in de huidige situatie bestaat uit een grasveld met eikenlanen en een wandelpad parallel aan de gracht. Het open terrein is in de oude kaarten terug te vinden met kleine variaties in de indeling, maar de aanwezigheid van routes en beplanting met bomen is doorlopend aanwezig. In het heden biedt het een prettige wandelroute van het station en omgeving naar het dorpscentrum door de bosrijke omgeving van het kasteel. In het open terrein richten zichtlijnen zich voornamelijk naar het kleurrijke object aan de Teersmortelweg en het dubbelpand Spoorstraat 57 Herenstraat 42.

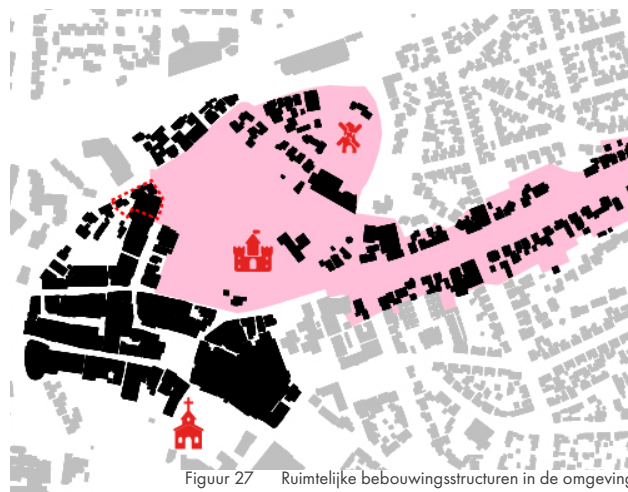

Figuur 26 Driehoekig terrein Spoorstraat Herenstraat

6. Stedenbouwkundige opzet van de omgeving

6.1 ruimtelijke structuren

De historische groei heeft geleid tot de huidige situatie, waarin het pand aan de Spoorstraat en Herenstraat direct aansluit op de grotere ruimtelijke structuren van het dorpscentrum en eveneens onderdeel is van het beschermde dorpsgezicht. Tevens is het dubbelpand gelegen aan de Herenstraat en Spoorstraat die twee belangrijke routes vormen van het noorden van Wijchen naar het dorpscentrum. Kijkend naar de ruimtelijke structuren richting het centrum behoort het pand tot een woonblok ingesloten door de Spoorstraat, Herenstraat en Burchtstraat. In de loop der tijd is dit woonblok erg veranderd, terwijl de ligging en begrenzing hetzelfde zijn gebleven. Op oude kaarten waren hier ruime kavels te vinden met voornamelijk vrijstaande woningen. De verdichting en komst van een parkeerterrein heeft voor een nieuwe invulling gezorgd, waar de westkant voornamelijk gelijk is gebleven. Aan de noordkant sluit het pand aan op de Herenstraat die doorloopt in de Spoorstraat en Baron D'Osystraat. Het typerende straatbeeld voor deze omgeving bestaat uit vrije kavels met vrijstaande woningen, de gebouwen bestaan voornamelijk uit twee lagen met een zadeldak parallel aan de straat. Er is een terugkomend materiaalgebruik van rood metselwerk, houten kozijnen en zwarte dakpannen in karakteristieke panden. De aansluiting op het kasteelterrein bestaat voornamelijk uit openbare ruimte. Er is een duidelijke afsluiting van het terrein door bosschages en een gracht om de vierkante tuin. Naast het plangebied is door middel van een brug een entree van het kasteelterrein te vinden waarmee zowel een functionele als visuele verbinding aanwezig is. Vanuit het pand zorgt dit voor zicht op het kasteel en haar tuin, terwijl vanuit het kasteelterrein zichtlijnen uitkomen op het dubbelpand met het naastgelegen pand van Spoorstraat 55.

Figuur 27 Ruimtelijke bebouwingsstructuren in de omgeving

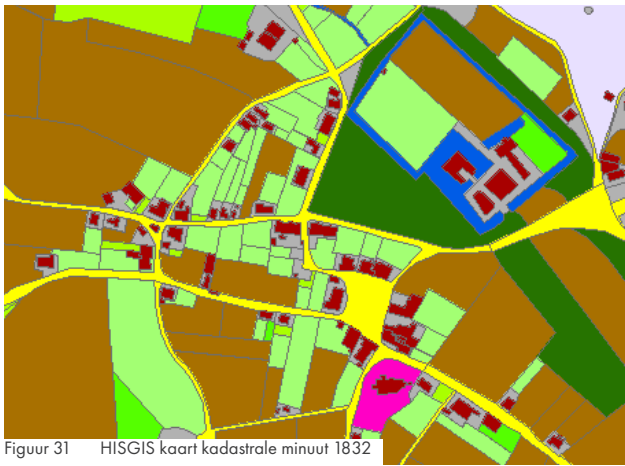
Figuur 28 Straatbeeld Baron D'Osystraat

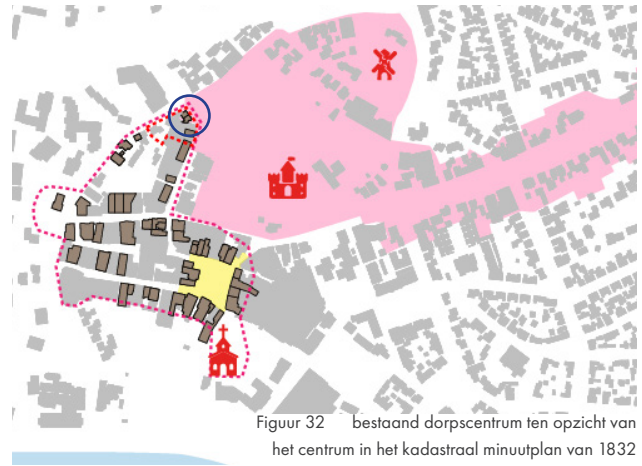
Figuur 29 Straatbeeld Centrum Wijchen

Figuur 30 Brug naar kasteelterrein

Figuur 31 HISGIS kaart kadastrale minuut 1832

Figuur 32 bestaand dorpscentrum ten opzichte van het centrum in het kadastraal minuutplan van 1832

6.2 centrum

De contouren van het dorpscentrum in 1832 zijn terug te zien in de huidige situatie, de routes lopen hetzelfde maar de bebouwing is in de laatste eeuwen wel erg veranderd. In de kadastrale minuutkaart van 1832 is een groep gebouwen direct aan de Markt zichtbaar, terwijl de overige bebouwing meer verkorreld zijn over ruime kavels met vrijstaande woningen. De woningen in het centrum hadden rond deze tijd nog een agrarische functie waar de waren dicht bij huis konden worden verhandeld op de markt. Vanaf de 19e eeuw is dit door de verdichting en verlegde focus op fabrieken en mobiliteit komen te vervallen en hebben de gebouwen veelal een dubbele functie gekregen met wonen en werken, dat in de meeste gevallen bestond uit winkels. De marktfunctie van het centrum is sterker geworden en met de ontwikkeling van de omliggende wijken zijn de wegen rondom het centrum aanlooproutes geworden van het winkelgebied. De spoorstraat is voor de wijken ten noorden van het kasteel een belangrijke route geworden om naar het benoemde winkelgebied en markt te komen, wandelend of te fiets, vanuit het noordoosten is ook de Bronckhorstlaan een sterk alternatief geworden. Voor de aanlooproute is het dubbelpand bij de kruising met de Herenstraat een belangrijk object op de route als visuele entree van het centrumgebied.

Figuur 33 Spoorstraat vanaf noordkant

Figuur 34 Herenstraat vanaf de Stationslaan

6.3 kasteel

Het kasteel heeft op de route naar het centrum ook een entree gekregen in de 21e eeuw. Waar vroeger het terrein aan de noordkant volledig werd omsloten door de grachten en bomenlanen is er nu een duidelijke relatie aanwezig naar het karakteristieke gebouw. Het zorgt ervoor dat de entree van het dorpscentrum vanaf de noordkant visueel aantrekkelijk is met een combinatie van robuuste natuur en historische bebouwing. Verschillende panden aan de Herenstraat en Spoorstraat maken hier onderdeel van uit. Het dubbele pand aan de kruising vormt weliswaar een belangrijk object, maar staat geheel op zichzelf. Hierdoor is er geen sprake van een stedenbouwkundige gevelreeks of een samenhang met de omgeving en ontbreekt een karakteristiek historisch beeld. Een karakteristiek historisch bebouwingsbeeld in de omgeving ontbreekt. Het behoud van de routes, herkenbare rooilijnen en infrastructuur zijn van hogere waarde dan het vrijstaande pand met een geringe historische verwijzing.

Figuur 35 Wandelpad kasteel
Sterrebos

Figuur 36 entree kasteeltuinen met
zicht op de Spoorstraat

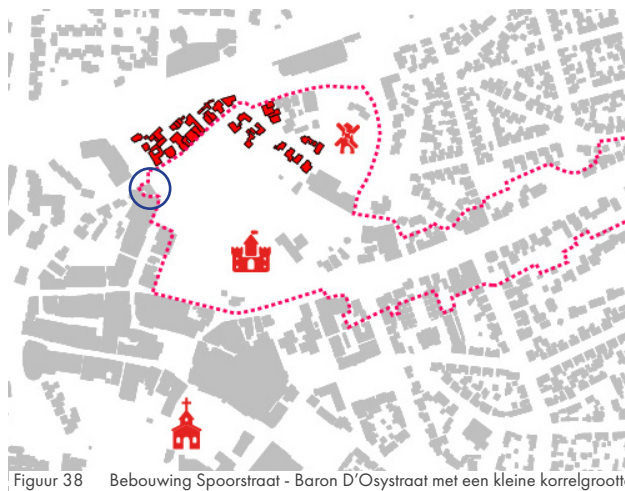
7. Architectonische waarden in relatie tot bebouwde omgeving

7.1 bebouwing centrum

Het tweedelig woonhuis is direct onderdeel van het woonblok begrensd door de Spoorstraat, Herenstraat en Burchtstraat. Historisch gezien was de bebouwing hier fijnmazige verkaveld met ruime vrijstaande boerderijen. Tegenwoordig bestaat het centrum uit bouwblokken met een grote korrelgrootte die aan de noordkant eindigt bij het dubbelpand, waarna een overgang plaatsvindt naar een kleinere korrel. De bebouwing aan de Spoorstraat en Burchtstraat bestaan voornamelijk uit winkels aan het maaiveld met woningen op de eerste verdieping, twee bouwlagen is hier gangbaar met enkele uitzonderingen aan de Burchtstraat. Door de ligging in het dorpscentrum en de winkelfunctie aan het maaiveld hebben de gebouwen geen voortuin en grenst de bebouwing direct aan de straat. Met uitzondering van Spoorstraat 47 en 53 bestaat de Spoorstraat hier uit woningen met een zadeldak parallel aan de straat, zuidelijker vindt een overgang plaats naar platte daken.

7.2 bebouwing Spoorstraat - Baron D'Oysstraat

De bebouwing aan de noordzijde van het kasteel langs de Spoorstraat en Baron D'Oysstraat hebben meer onderlinge overeenkomsten in korrelgrootte. De gebouwen bestaan voornamelijk uit vrijstaande woningen met twee bouwlagen en een variërend zadeldak en bouwstijl. De ruimere kavels zorgen voor een bredere overgang van privé naar openbaar terrein, met grotere voortuinen en een breder straatprofiel.

7.3 straatbeeld Herenstraat

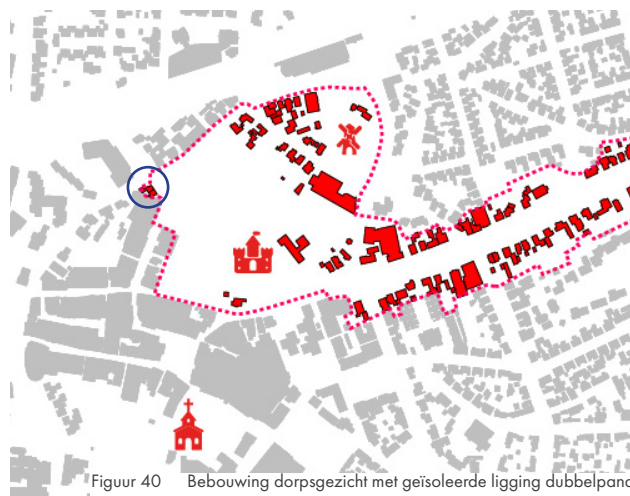
Het straatbeeld van de Herenstraat vanaf de Stationslaan tot aan het Wijchens Meer is divers. Historisch gezien is deze straat nadrukkelijk aanwezig geweest als een van de eerste wegen door Wijchen met boerderijen aan weerszijden. In de huidige situatie vindt er een overgang plaats bij de Touwslagersbaan waar het Laantje tijdelijk overloopt in een fietsstraat. Het grootste deel van de bebouwing bestaat nog steeds uit de ruime kavels met vrijstaande of gekoppelde woningen die op de oude kaarten terug te zien zijn. Deze bebouwing heeft twee bouwlagen en een zadeldak waarvan de oriëntatie variërend is, verdere bouwstijlen zijn verschillend door een grote diversiteit aan bouwjaren. Er vallen langs de Herenstraat en ten zuiden langs het Laantje verschillende gebouwen op qua bouwstijl en functie. Dichter bij het centrum is recentere bebouwing aanwezig waarvan de bouwstijl niet altijd een terugkoppeling heeft naar de historische dorpskernmerken van Wijchen. Bij het kruispunt Touwslagersbaan met het Laantje is hier sprake van maar ook bij de appartementen in het Kloosterpark. Verder wordt ter hoogte van de Jumbo supermarkt afgeweken van het straatbeeld door middel van achterkantarchitectuur aan beide kanten van de straat.

7.4 bebouwing dorpsgezicht

De bebouwing binnen het beschermd dorpsgezicht is onder te verdelen in twee delen, de Baron D'Osystraat zoals beschreven in 7.2 en de Kasteellaan. Overeenkomst tussen beide straten is de historische herkomst en het van oorsprong agrarische karakter. De kasteellaan is vanaf de 19e eeuw gegroeid als villawijk naast het kasteel, met ruimere kavels, een brede laan en verhoogde woningen. Terugkomend is dat ook hier vrijwel alleen is gekozen voor twee bouwlagen met zadeldak, terwijl de individuele gebouwen verder erg van elkaar verschillen. De locatie op de kavel en breedte van het straatprofiel blijft over de gehele Kasteellaan hetzelfde waardoor de verschillende woningen wel samen een geheel lijken te vormen, hierdoor is bij de Kasteellaan sprake van een historische stedenbouwkundige samenhang.

Figuur 39 Straatbeeld Herenstraat

Figuur 40 Bebouwing dorpsgezicht met geïsoleerde ligging dubbelpand

Figuur 41 Kasteellaan 36-40 als onderdeel van het beschermd dorpsgezicht

Figuur 42 Baron D'Osystraat 31 als onderdeel van het beschermd dorpsgezicht

8. Conclusie

8.1 algemeen

Het centrum van Wijchen en het beschermd dorpsgezicht vormen een interessant en belangrijk gebied. Het oorspronkelijke historische dorpscentrum langs de twee hoofdaders gelegen nabij het Wijchens meer hebben invloed op het dorps karakter dat in grote delen van Wijchen terug te vinden is. Voor dorpsbewoners heeft het centrum een speciale betekenis, niet alleen de winkelstraten en horeca zijn hier te vinden, ook de cultuurhistorie van Wijchen met het Kasteel, de molen en de omliggende straten is hier terug te vinden. Het dorp is vanuit de kern aan de Markt en het Kasteel uitgegroeid tot wat het nu is, een waardevol gebied dat zich onderscheidt ten opzichte van de omliggende gebieden. Het bouwkundig oog ziet in de huidige dorpskern nog steeds de restanten terug van de oorspronkelijke structuren. De aanwezigheid van oude karakteristieke bebouwing en openbare ruimte met verwijzingen naar vroegere tijden zorgt voor een interessante cultuur binnen de dorpskern. Het historische dorpsweefsel is terug te vinden in de korrelgrote, fijnmazigheid en materiaalgebruik terwijl de 20e-eeuwse ontwikkeling Wijchen wel een nieuw gedaante heeft gegeven. De drie periodes waaruit Wijchen is opgebouwd, van agrarisch dorp, tot fabrieksdorp naar de naoorlogse ontwikkeling weven naadloos in elkaar over en vormen het geheel van tegenwoordig. Door middel van de Toelichting beschermd dorpsgezicht is in 2009 een goede stap gezet voor het handhaven van het cultureel materieel erfgoed, want het is van grote waarde voor Wijchen om deze structuren in stand te houden.

8.2 waardering van stedenbouwkundige inpassing

Dat gezegd hebbende, is voor het dubbelpand Spoorstraat 57 Herenstraat 42 geconstateerd dat de relatie en verankering binnen het beschermd dorpsgezicht nauwelijks terug te vinden is. Het gebouw is in haar bouwvorm, ruimtelijke functie en als entree van het winkelgebied van Wijchen een markant element in de route naar het dorpscentrum. Tegelijkertijd vormt het pand een op zichzelf staand element zonder een context van bebouwing met een historische betekenis. Bovendien zorgt de afscheiding van het dorpsgezicht door het kasteel met dichte bebouwing ervoor dat een sterke relatie met de verdere bebouwing in dit deel van Wijchen achtergesteld is geraakt. Wij vinden dan ook nader beschouwd de gekozen begrenzing van het dorpsgezicht ter plaatse niet logisch; het bestaande gebouw maakt deel uit van bebouwingswanden

langs straten waarvan het wegbeloop en de rooilijnen historische betekenis hebben, maar de bebouwingsstructuur niet. De belangrijkste functie van het gebouw is dat het onderdeel is dat het uitmaakt van de gevelwanden langs routes van noord naar zuid over de Herenstraat vanaf de Stationslaan en van oost naar west over de Spoorstraat langs het de kasteelpark. Het gebouw staat hierbij meer in het zicht als waardig visueel eindpunt dan als hoogwaardig historisch gebouw. Waar de waarde beter is terug te vinden in de aanliggende openbare ruimte, het wegbeloop de rooilijnen daarbij en het contrast met het kasteelpark. De routes langs en tussen de bomenlanen door bieden een aantrekkelijke entree van het winkelgebied en de zichtlijnen naar het kasteel toe zorgen voor een interessant punt om het dorp te verkennen.

8.3 waardering van architectonisch beeld ten opzichte van de bebouwde omgeving

Net zoals het ontbreken van een voormalige relatie met het beschermd dorpsgezicht kan dit ook gezegd worden over de relatie met de bebouwde omgeving. De naastgelegen bebouwing van Bristol en Jumbo zorgen ervoor dat de potentie van de noordelijke entree in enige mate wordt verzwakt, met name de achterkantarchitectuur zorgt voor onaantrekkelijke gevels op een locatie waar je dit niet zou verwachten. Hetzelfde gebeurt door de achterkant van de Bristol, waar de relatie van het hoekpand met de woningen Herenstraat 26 tot 32 wordt onderbroken door witte achterkantarchitectuur. Een betere samenhang binnen de verschillende gebouwen zou een sterkere stedenbouwkundige structuur kunnen bieden binnen het straatbeeld van de Herenstraat. In de huidige situatie is het gebouw samen met vergelijkbare panden in haar omgeving niet meer dan een laatste overblijfsel uit de vooroorlogse geschiedenis, verdere stedenbouwkundige historische verwantschap is in de bebouwde omgeving niet meer afleesbaar.

9. Advisering

9.1 advisering

Uit de conclusie blijkt dat de huidige stedenbouwkundige omgeving van het plangebied zodanig is veranderd (in met name de 20e eeuw) dat de sterke historische stedenbouwkundige relatie met de omgeving en de gebieden benoemd in de beschermde dorpskern is afgezwakt. De drie tijdperiodes die het dorp Wijchen hebben gemaakt tot wat het is hebben gezorgd voor afbrokkeling van de oorspronkelijke samenhang. Het advies om bij nieuwe ontwikkelingen op de locatie van het plangebied terug te verwijzen naar het verleden zal hierbij lastig uit te leggen zijn en zal ook redelijkerwijs niet uitvoerbaar zijn in deze schil rond het centrum. Door de voornaamste functie als entree van het winkelgebied over de Spoorstraat en de recent aangelegde brug naar het kasteelterrein is het aannemelijker om de focus van nieuwe ontwikkeling te leggen op deze routes, dit kan bijvoorbeeld invloed hebben op de oriëntatie en relatie met het dorpscentrum. Kijkend naar de aanvulling op de routes naar het zuidoosten lijkt het logisch om op de locatie een ondersteunde en begeleidende rol te kiezen voor bebouwing (bestaand of nieuw) met een juiste inpassing in de ruimtelijke setting in dit deel van Wijchen. Hieruit kan worden geadviseerd om:

- Spoorstraat 57 en Herenstraat 42 te behouden dan wel nieuwbouw te plegen waarbij historisch bepaald wegbeloop, rooilijnen en het realiseren van meer samenhangende gevelreeksen ter versterking van de aanlooproute naar het centrum vereist zijn. Tegelijkertijd is behoud van de asymmetrische wegozet met enerzijds kasteelpark en anderzijds de bebouwingsreeks van belang, waarbij panden naar het kasteelpark en de weg worden gericht.
- Het Bristol gebouw, en met name de achterkantarchitectuur aan de Herenstraat, te amoveren.
- de oriëntatie onderdeel te maken van de hoek waarin het pand zich bevindt, het pand heeft een begeleidende rol en het is aan te raden dit voor alle langslopende routes in stand te houden.
- de korrelgrootte te laten aansluiten op het dorpscentrum
- een waardige relatie te bieden met het kasteelterrein en tegelijkertijd eventuele vervangende nieuwbouw een betere samenhang te geven met omliggende bebouwing als deel van een bebouwingsreeks.
- eventuele nieuwbouw ondergeschikt te maken aan het kasteel en het kasteelterrein

9.2 conclusie

De betekenis van de bebouwing Spoorstraat 57 en Herenstraat 42, gezien vanuit de historische stedenbouwkundige beoordeling, is beperkt tot het element op zich, als zijnde een laatste element met historische betekenis in een verder meer recent getransformeerd bouwblok. Het stratenbeloop, de rooilijntoepassingen en de relatie met het kasteelpark zijn behoudenswaardig en te respecteren. Het gebouw draagt verder niet bij aan de historische stedenbouwkundige context. De betekenis is wat dat betreft nihil vanuit stedenbouwkundig oogpunt, omdat een historische bebouwingsstructuur verwijzend naar het verleden, niet realistisch is en niet terug kan komen in deze omgeving. Vanuit dat oogpunt is behoud van de huidige bebouwing ook niet vereist en is sloop en vervangende bebouwing aanvaardbaar, zolang rooilijnen, wegbeloop en zichtrelatie met het park (park – en straatgerichte voorgevels) worden gerealiseerd.

9. Bronnen

Literatuur

G.J.M. Derks en R.J.A. Crols, Toelichting beschermd dorpsgezicht
Wijchen, 2009.

Cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van de ruimtelijke
ordening, 2013.

Websites

dbnl.org

hisgis.nl

ruimtelijkeplannen.nl

topotijdreis.nl

wijchen.nl

geldersarchief.nl

spannendegeschiedenis.nl

huisvandenijmeegsegeschiedenis.nl

rijksmonumenten.nl

Luchtfoto's en kaarten

Kadastrale minuut van Wijchen 1832

Luchtfoto google earth 2021

Historische kaarten 1875,1955,1980,2000

Kadastrale kaart 2021

BGT kaart 2021